

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МЕДИКО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Кафедра медсестринства

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з навчально-методичної роботи

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

СОЦІАЛЬНА МЕДИЦИНА

Ступінь вищої освіти «бакалавр»

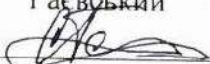
Галузь знань: 22 «Охорона здоров'я»

Спеціальність: 223 «Медсестринство»

Спеціалізація: медсестринство

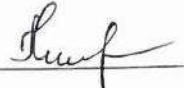
2019-2020 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Соціальна медицина» для студентів ступеня вищої освіти «бакалавр» за спеціальністю 223 «Медсестринство»

Розробник: Гаєвський С.О., кандидат медичних наук, доцент кафедри (Гаєвський С.О.)

Робоча програма затвердження на засіданні кафедри медсестринства

Протокол від "28" 08 2019 року № 1

Завідувач кафедри медсестринства (Габрель Р.Т.)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів –4	Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»	Вибіркова	
	Індивідуальне науково-дослідне завдання: Складання кросвордів із відповідних розділів навчальної дисципліни.	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин - 120		2-й	-
	Спеціальність (професійне спрямування): 223 «Медсестринство»	Семестр	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента - 4		3-й	-
	Ступінь вищої освіти: бакалавр	Лекції	
18 год.		-	
Практичні, семінарські			
36 год.		-	
Лабораторні			
-		-	
Самостійна робота			
66 год.	-		
		Вид контролю: іспит	

Примітка:

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 120 год.: 54 год. – аудиторні заняття, 66 год. – самостійна робота (45 % до 55 %).

Пояснювальна записка

Соціальна медицина ґрунтується на вивченні студентами навчальних дисциплін: історії медицини, соціології та медичної соціології, гігієни та екології, інформатики, етики, інтегрується з цими дисциплінами та в подальшому з клінічними та гігієнічними дисциплінами; забезпечує вивчення правових, організаційних та економічних засад галузі охорони здоров'я; закладає основи вивчення організації лікувально-діагностичного процесу, а також оцінки його обсягу та якості при вивченні клінічних дисциплін; сприяє формуванню профілактичного напрямку діяльності майбутніх медсестер з урахуванням можливого впливу на стан здоров'я населення чинників різного походження; конкретизує методи та засоби формування здорового способу життя; сприяє формуванню економічного мислення, адаптованого до вимог ринкової економіки; формує навички задля розв'язання фінансово-економічних та господарських проблем медичних закладів і підприємств з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Термін вивчення навчальної дисципліни “Соціальна медицина” здійснюється студентами на II курсі, в III семестрі.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни «Соціальна медицина» - формування професійних знань та навичок щодо розкриття соціальної медицини як науки, основ медичної статистики, основних показників здоров'я населення та організація лікувально-профілактичної допомоги населенню.

Вивчення соціальної медицини формує у студентів достатній обсяг знань щодо організації медичного забезпечення населення в умовах функціонування сучасної системи охорони здоров'я.

Завдання - вивчення основних методів статистичного дослідження, обчислення показників здоров'я населення, показників діяльності закладів охорони здоров'я, складання кошторису та бізнес-плану лікувального закладу, проведення профілактичних та санітарно – гігієнічних заходів щодо формування стереотипу здорового способу життя.

Завдання предмету:

- а) засвоєння теоретичних основ, сучасних принципів, закономірностей і правових засад громадського здоров'я та системи його охорони;
- б) засвоєння методів визначення та аналізу основних показників громадського здоров'я у взаємозв'язку з чинниками, що на нього впливають;
- в) ознайомлення з принципами оцінки організації та якості надання різних видів медичної допомоги та санітарно-епідеміологічного забезпечення благополуччя населення в умовах реформування галузі охорони здоров'я;
- г) засвоєння принципів розробки заходів задля покращання здоров'я населення та окремих його контингентів;
- д) ознайомлення та трактування законів і принципів менеджменту;
- е) засвоєння принципів розробки управлінських рішень, спрямованих на вдосконалення діяльності закладів охорони здоров'я.

Опис цілей сформульований через вміння у вигляді цільових завдань (дій). На підставі кінцевих цілей сформульовані конкретні цілі у вигляді певних знань, цільових завдань, що забезпечують досягнення кінцевої мети вивчення дисципліни. Кінцеві цілі розташовані на початку програми і передують її змісту.

У результаті вивчення курсу здобувач освіти оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;
- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;
- визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків;
- навички міжособистісної взаємодії;
- здатність приймати обґрунтовані рішення;
- здатність працювати в команді;
- здатність діяти на основі етичних міркувань.

II. Фахові:

–Здатність застосовувати професійні та правові стандарти в повсякденній медсестринській практиці.

–Здатність розпізнавати й інтерпретувати ознаки здоров'я і його змін, хвороби чи інвалідності (оцінка, діагноз) обмежень, можливості повноцінної життєдіяльності і визначати проблеми пацієнтів при різних захворюваннях та станах.

–Здатність ефективно застосовувати сукупність медсестринських навичок (вмінь), медичних засобів, втручань та дій для забезпечення догляду на основі холістичного (цілісного) підходу, враховуючи задоволення потреб пацієнта у комфорті, харчуванні, особистій гігієні та здатності особи задовольняти свої щоденні потреби.

–Профілактична діяльність медичної сестри направлена на збереження і зміцнення здоров'я, попередження захворювань й інформування та навчання пацієнта та членів його родини.

–Здатність здійснювати організацію, впровадження та контроль медсестринського процесу в паліативній та хоспісній допомозі.

–Здатність проводити медичну та соціальну реабілітацію з метою відновлення здоров'я населення.

–Здатність організовувати та управляти медсестринським структурним підрозділом (лідерство та менеджмент).

3.Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я як наука

Тема 1. Соціальна медицина та організації охорони здоров'я як наука. Предмет, методи, значення для практики охорони здоров'я.

Соціальна медицина та організація охорони здоров'я – наука, яка вивчає закономірності громадського здоров'я та систему його охорони. Розвиток та становлення соціальної медицини як науки, значення робіт видатних вчених, представників соціально-медичного напрямку в медицині.

Поняття про системний аналіз, статистичні, демографічні, історичні, експериментальні, епідеміологічні, економічні, соціологічні методи, методи експертних оцінок, моделювання, прогнозування. Значення соціальної медицини для формування охорони здоров'я.

Тема 2. Здоров'я населення як медико-соціальна проблема. Стратегії охорони здоров'я.

Цільові підходи до визначення поняття «здоров'я»: загальнофілософський, індивідуальний теоретичний, індивідуальний практичний, популяційний. Здоров'я населення як умовне статистичне поняття. Показники здоров'я населення: демографічні (народжуваність, смертність, середня очікувана тривалість життя); фізичного розвитку; захворюваності; інвалідності.

Провідні групи чинників, які впливають на здоров'я населення: рівень і спосіб життя людей, стан навколишнього середовища, біологічні фактори, доступність і якість медичної допомоги. Залежність здоров'я населення від рівня життя: внутрішнього валового продукту (ВВП), індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Особливості здоров'я різних віково-статевих, професійних груп населення. Поняття про пов'язану зі здоров'ям якість життя, що дозволяє досягти фізичного, психічного, соціального благополуччя та самореалізації.

Промоція здоров'я, як профілактичний напрямок діяльності системи охорони здоров'я. Міжнародні програми щодо забезпечення профілактичної діяльності системи охорони здоров'я.

Тема 3. Медико-соціальні проблеми демографічних процесів. Особливості демографічних показників у різних регіонах світу, окремих країнах і в Україні.

Демографія як наука. Джерела інформації про чисельність, склад і рух населення. Динаміка чисельності та складу населення в різних регіонах світу, окремих країнах і в Україні. Статевий та віковий склад населення. Природний рух населення. Народжуваність, показники народжуваності. Фактори, що впливають на народжуваність. Сучасні тенденції та регіональні особливості народжуваності в Україні та світі.

Загальна смертність, її провідні причини в різних регіонах, окремих країнах і в Україні. Статевовікові та територіальні особливості показників смертності. Смертність немовлят (малюкова смертність). Значення показника для оцінки стану здоров'я населення, рівня соціально-економічного благополуччя та розвитку суспільства загалом. Провідні причини смертності немовлят.

Середня очікувана тривалість життя, визначення поняття. Методика визначення показника, його динаміка в різних регіонах світу, окремих країнах і в Україні.

Тема 4. Методика вивчення та оцінка основних демографічних показників

Документи, які використовуються для вивчення природного руху населення. Можливості їх застосування. Порядок реєстрації народжень в Україні. Сутність понять «живонародження», «мертвонародження», «смерть плода». Методика визначення та оцінка загального та спеціального показників народжуваності.

Загальна смертність. Порядок реєстрації випадків смерті в Україні. Методика вивчення смертності, визначення загального та спеціальних показників, їх значення та оцінка. Структура причин смертності. Природний приріст населення.

Тема 5. Методика вивчення та оцінка показників природного руху населення. Аналіз демографічної ситуації.

Тип вікової структури населення (прогресивний, регресивний, стаціонарний). Постаріння населення. Середня очікувана тривалість життя у чоловіків і жінок. Статевий склад населення. Показник демографічного навантаження. Зміни чисельності населення. Механічний та природний рух населення. Урбанізація. Депопуляція. Аналіз регіональних особливостей та динаміки демографічних показників. Оцінка демографічної ситуації.

Тема 6. Методика вивчення та оцінка показників смертності немовлят

Порядок реєстрації смертності немовлят (малюкової). Методика визначення показників загальної, неонатальної, ранньої неонатальної, пізньої неонатальної, постнеонатальної смертності немовлят. Оцінка співвідношення цих показників, типи смертності немовлят: А, В, С. Перинатальна смертність. Провідні причини малюкової смертності в різні вікові періоди першого року життя. Основні групи чинників, що впливають на формування рівнів малюкової смертності (біологічні, екологічні, медико-організаційні, спосіб життя).

Кредит 2. Захворюваність населення як медико-соціальна проблема.

Тема 7. Захворюваність населення як медико-соціальна проблема. Епідеміологічні методи вивчення захворюваності.

Поняття про захворюваність, мета її вивчення. Медико-соціальне значення захворюваності як провідної причини тимчасової та стійкої втрати працездатності, смертності. Вплив захворюваності на потреби забезпечення населення медичною допомогою, на здоров'я майбутніх поколінь. Економічні витрати, пов'язані із захворюваністю, в т.ч. із захворюваністю на соціально значущі та небезпечні хвороби.

Методи вивчення захворюваності, можливості застосування окремих методів, їх переваги та недоліки. Застосування методів епідеміологічних досліджень при вивченні захворюваності на неінфекційні захворювання.

Фактори, що впливають на повноту даних про захворюваність в залежності від методів її вивчення.

Міжнародна статистична класифікація хвороб, травм і причин смерті, принципи її побудови та значення. Види захворюваності, які вивчаються в Україні. Стан і тенденції захворюваності населення України. Розбіжності захворюваності міського та сільського населення, різних вікових і статевих груп.

Тема 8. Тенденції та особливості окремих видів захворюваності та травматизму в різних регіонах світу, країнах.

Порівняльна оцінка методів вивчення захворюваності в країнах з різними системами охорони здоров'я. Джерела інформації для вивчення окремих видів захворюваності. Можливості вивчення окремих видів захворюваності в різних країнах, тенденції динаміки показників захворюваності, вікові та статеві особливості в регіонах світу, в країнах з різним економічним розвитком, кліматично-природними умовами.

Хвороби системи кровообігу, онкологічні, нервово-психічні захворювання, цукровий діабет, туберкульоз, ВІЛ-інфекція/СНІД, травматизм, алкоголізм, наркоманії та токсикоманії як медико-соціальні проблеми. Провідні чинники, що впливають на поширеність захворювань. Динаміка основних показників. Травматизм, як медико-соціальна проблема, види травматизму, облік випадків, динаміка показників, вікові та статеві особливості в регіонах світу і в Україні.

Тема 9. Методика вивчення та оцінка показників загальної захворюваності.

Вивчення захворюваності за даними звертань по медичну допомогу. Вивчення загальної захворюваності: одиниця спостереження, облікові документи, правила їх заповнення. Методика визначення показників первинної захворюваності та поширеності захворювань, їх оцінка. Динаміка показників загальної захворюваності, регіональні особливості.

Тема 10. Методика вивчення та оцінка показників окремих видів захворюваності: інфекційної, госпіталізованої, на найважливіші соціально значущі захворювання, з тимчасовою втратою працездатності.

Особливості обліку інфекційної і госпіталізованої захворюваності; захворюваності на найважливіші соціально значущі захворювання та з тимчасовою втратою працездатності. Облікові документи, правила їх заповнення. Методика визначення показників вказаних видів захворюваності, їх оцінка. Динаміка та регіональні особливості показників окремих видів захворюваності населення.

Тема 11. Медико-соціальні аспекти інвалідності. Методика розрахунку та аналіз показників інвалідності.

Інвалідність – важливий показник здоров'я населення. Порушення функцій організму, що призводять до інвалідності. Групи інвалідності. Причини інвалідності. Класи хвороб, що зумовлюють основні причини інвалідизації населення. Показники інвалідності: загальна інвалідність (контингенти інвалідів), первинна інвалідність (інвалідизація). Структура причин загальної та первинної інвалідності. Травматизм, як причина інвалідності дитячого та дорослого населення. Інвалідність серед дитячого та дорослого населення. Регіональні особливості та динаміка показників інвалідності.

Тема 12. Комплексна оцінка здоров'я населення.

Медичні показники здоров'я населення. Основні джерела інформації при вивченні здоров'я населення. Характеристика фізичного розвитку як показника здоров'я населення. Визначення поняття «фізичний розвиток», його генетична та соціальна обумовленість. Біологічний розвиток та морфофункціональний розвиток. Методи оцінки фізичного розвитку. Регіональні особливості та динаміка показників фізичного розвитку. Акселерація. Критерії та групи здоров'я. Комплексна оцінка індивідуального здоров'я. Оцінка якості життя.

Комплексна оцінка здоров'я населення. Інтегральні показники комплексної оцінки стану здоров'я населення: коефіцієнт життєстійкості населення; індекс людського розвитку. Показники системи оцінки здоров'я населення ВООЗ

(Summary Measures of Population Health): показник очікуваної тривалості життя, відкоригований на інвалідність.

DALE (disability-adjusted life expectancy; показник очікуваної тривалості життя, відкоригований на здоров'я – HALE (health adjusted life expectancy).

Тема 13. Методика вивчення та оцінка чинників, що впливають на здоров'я населення.

Методичні підходи до вивчення чинників, які визначають рівні здоров'я населення та його окремих контингентів. Особливості вивчення впливу чинників: соціально-економічних, соціально-біологічних, екологічних і природно-кліматичних, медико-організаційних. Застосування методів біостатистики (похідні та середні величини, метод стандартизації, кореляційно-регресійний аналіз, параметрична та непараметрична оцінка вірогідності результатів досліджень, бальна, рейтингова оцінка). Класифікація факторів ризику, які впливають на здоров'я.

Кредит 3. Профілактичний напрямок діяльності системи охорони здоров'я.

Тема 14. Промоція здоров'я. Види, форми та методи санітарної просвіти.

Визначення понять «промоція здоров'я», «здоровий спосіб життя», «санітарна просвіта», «профілактика». Профілактика, як механізм збереження здоров'я населення, види профілактики. Профілактичні програми і стратегії профілактики захворювань. Значення формування здорового способу життя для збереження та зміцнення здоров'я населення. Провідні чинники способу життя, які впливають на стан здоров'я населення. Напрямки формування здорового способу життя.

Тема 15. Профілактичний напрямок діяльності системи охорони здоров'я

Заклади охорони здоров'я, відомства та служби, які беруть участь у формуванні здорового способу життя. Завдання та зміст роботи центрів здоров'я, їх взаємодія з іншими закладами охорони здоров'я. Методи та засоби медико-

гігієнічного навчання та виховання населення, їх особливості в різних закладах охорони здоров'я. Розробка профілактичних стратегій щодо зменшення негативного впливу захворюваності та травматизму на стан здоров'я населення. Розробка анкет для вивчення чинників, що впливають на стан здоров'я населення. Складання плану лекцій.

Кредит 4. Організація охорони здоров'я

Тема 16. Системи охорони здоров'я в світі.

Визначення поняття «система охорона здоров'я». Види та характеристика систем охорони здоров'я. Історичні етапи розвитку систем охорони здоров'я. Принципи, елементи побудови та особливості систем охорони здоров'я в світі. Фінансування та кадрові ресурси систем охорони здоров'я. Управління системою.

Модель системи охорони здоров'я України. Основні риси, переваги та недоліки. Шляхи реформування системи охорони здоров'я в Україні. Характеристика систем охорони здоров'я країн європейського регіону. Здоров'я європейців.

Поняття про медичне страхування, його мета та зміст. Особливості медичного страхування в окремих країнах та перспективи впровадження страхової медицини в Україні.

Історія створення, мета та завдання ВООЗ. Європейське регіональне бюро ВООЗ, його діяльність. Стратегія ВООЗ «Здоров'я 2020». Діяльність бюро ВООЗ в Україні, програми міжнародного співробітництва в сфері охорони здоров'я.

Тема 17. Види медичної допомоги. Організація амбулаторно-поліклінічної допомоги міському та сільському населенню. Сімейна медицина та її значення в системі медичної допомоги населенню.

Галузь охорони здоров'я. Заклади охорони здоров'я та органи управління. Кадровий потенціал медичної галузі. Принципи надання медичної допомоги населенню. Забезпеченість медичною допомогою населення. Класифікація видів медичної допомоги. Проблеми організації амбулаторно-поліклінічної, стаціонарної, швидкої/екстреної допомоги.

Роль різних лікувально-профілактичних закладів та їх взаємодія в наданні первинної, вторинної та третинної допомоги. Роль амбулаторно-поліклінічних закладів у медичному забезпеченні міського та сільського населення. Профілактична робота поліклінік і амбулаторій. Диспансерний метод, його принципи, етапи диспансеризації.

Взаємодія поліклінік зі структурами сімейної медицини. Сутність поняття «первинна медична допомога» (ПМД). Принципи організації ПМД на засадах сімейної медицини. Роль сімейного лікаря/лікаря загальної практики в забезпеченні медичних потреб міського та сільського населення. Моделі роботи сімейного лікаря, їх сутність, проблеми вибору конкретних моделей. Організаційні моделі переходу від дільнично-територіальної системи медичного забезпечення населення до сімейної медицини, можливості та доцільність різних моделей. Проблеми та перспективи розвитку сімейної медицини в Україні.

Тема 18. Організація медичної допомоги населенню. Види медичної допомоги. Номенклатура закладів охорони здоров'я.

Амбулаторно-поліклінічна, стаціонарна та екстрена медична допомога. Первинна, вторинна та третинна допомога. Участь медичних закладів різних рівнів у медичному забезпеченні населення. Номенклатура закладів охорони здоров'я: типи та групи закладів, перелік медичних спеціальностей.

Характеристика кадрового забезпечення медичної галузі. Спеціалізація та кваліфікація. Система підвищення кваліфікації медичного персоналу. Методика розрахунку та оцінка показників забезпеченості населення медичною допомогою.

4. Структура навчальної дисципліни

Назва тем і кредитів	Денна форма				
	Кількість годин				
	Всього	У тому числі			
		л	пр.	лаб	с.р.
1	2	3	4	5	7
Кредит І. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я як наука					
Тема 1. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я як наука. Предмет, методи, значення для практики охорони здоров'я.	4	2	-	-	2
Тема 2. Здоров'я населення як медико-соціальна проблема. Стратегії охорони здоров'я.	6	-	2	-	4
Тема 3. Медико-соціальні проблеми демографічних процесів. Особливості демографічних показників у різних регіонах світу, окремих країнах і в Україні.	6	2	2	-	2
Тема 4. Методика вивчення та оцінка основних демографічних показників.	4	-	2	-	2
Тема 5. Методика вивчення та оцінка показників природного руху населення. Аналіз демографічної ситуації.	6	-	2	-	4
Тема 6. Методика вивчення та оцінка показників смертності немовлят.	4	-	2	-	2
Разом за кредитом І	30	4	10	-	16
Кредит ІІ. Захворюваність населення як медико-соціальна проблема					
Тема 7. Захворюваність населення як медико-соціальна проблема. Епідеміологічні методи вивчення захворюваності	6	4	-	-	2
Тема 8. Тенденції та особливості окремих видів захворюваності та травматизму в різних регіонах світу, країнах.	4	2	-	-	2
Тема 9. Методика вивчення та оцінка показників загальної захворюваності.	4	-	2	-	2
Тема 10. Методика вивчення та оцінка показників окремих видів захворюваності: інфекційної, госпіталізованої, на найважливіші соціально значущі захворювання, з тимчасовою втратою працездатності.	4	-	2	-	2
Тема 11. Медико-соціальні аспекти інвалідності. Методика розрахунку та аналіз показників інвалідності.	4	-	2	-	2

Тема 12. Комплексна оцінка здоров'я населення.	4	-	2	-	2
Тема 13. Методика вивчення та оцінка чинників, що впливають на здоров'я населення.	4	-	2	-	2
Разом за кредитом 2	30	6	10	-	14
Кредит III. Профілактичний напрямок діяльності системи охорони здоров'я					
Тема 14. Промоція здоров'я. Види, форми та методи санітарної просвіти.	16	4	4	-	8
Тема 15. Профілактичний напрямок діяльності системи охорони здоров'я	14	2	4	-	8
Разом за кредитом 3	30	6	8	-	16
КРЕДИТ IV. Організація охорони здоров'я					
Тема 16. Системи охорони здоров'я в світі	10	2	-	-	8
Тема 17. Види медичної допомоги. Організація амбулаторно-поліклінічної допомоги міському та сільському населенню. Сімейна медицина та її значення в системі медичної допомоги населенню	10	-	4	-	6
Тема 18. Організація медичної допомоги населенню. Види медичної допомоги. Номенклатура закладів охорони здоров'я	10	-	4	-	6
Разом за кредитом 4	30	2	8	-	20
Усього годин	120	18	36		66

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
	Не передбачено навчальним планом		

6. Теми практичних занять

№ п/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит I. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я як наука		
1.	Здоров'я населення як медико-соціальна проблема. Стратегії охорони здоров'я. – Цільові підходи до визначення поняття «здоров'я»: загальнофілософський, індивідуальний теоретичний, індивідуальний практичний, популяційний. – Провідні групи чинників, які впливають на здоров'я населення:	2

	рівень і спосіб життя людей, стан навколишнього середовища, біологічні фактори, доступність і якість медичної допомоги. Залежність здоров'я населення від рівня життя: внутрішнього валового продукту (ВВП), індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП)	
2.	Медико-соціальні проблеми демографічних процесів. Особливості демографічних показників у різних регіонах світу, окремих країнах і в Україні. <ul style="list-style-type: none"> - Демографія як наука. Джерела інформації про чисельність, склад і рух населення. Динаміка чисельності та складу населення в різних регіонах світу, окремих країнах і в Україні. - Середня очікувана тривалість життя, визначення поняття. Методика визначення показника, його динаміка в різних регіонах світу, окремих країнах і в Україні. 	2
3.	Методика вивчення та оцінка основних демографічних показників. <ul style="list-style-type: none"> - Документи, які використовуються для вивчення природного руху населення. Можливості їх застосування. Порядок реєстрації народжень в Україні. - Методика визначення та оцінка загального та спеціального показників народжуваності. 	2
4.	Методика вивчення та оцінка показників природного руху населення. Аналіз демографічної ситуації. <ul style="list-style-type: none"> - Тип вікової структури населення (прогресивний, регресивний, стаціонарний). - Постаріння населення. - Статевий склад населення. - Урбанізація. - Депопуляція. - Аналіз регіональних особливостей та динаміки демографічних показників. - Оцінка демографічної ситуації. 	2
5.	Методика вивчення та оцінка показників смертності немовлят. <ul style="list-style-type: none"> - Порядок реєстрації смертності немовлят (малюкової). - Методика визначення показників загальної, неонатальної, ранньої неонатальної, пізньої неонатальної, постнеонатальної смертності немовлят. - Оцінка співвідношення цих показників, типи смертності немовлят: А, В, С. - Перинатальна смертність. 	2
Кредит II. Захворюваність населення як медико-соціальна проблема		
6.	Методика вивчення та оцінка показників загальної захворюваності. <ul style="list-style-type: none"> - Вивчення захворюваності за даними звертань по медичну допомогу. Вивчення загальної захворюваності: одиниця спостереження, облікові документи, правила їх заповнення. - Методика визначення показників первинної захворюваності та поширеності захворювань, їх оцінка. - Динаміка показників загальної захворюваності, регіональні особливості. 	2
7.	Методика вивчення та оцінка показників окремих видів захворюваності: інфекційної, госпіталізованої, на найважливіші соціально значущі захворювання, з тимчасовою втратою працездатності. <ul style="list-style-type: none"> - Особливості обліку інфекційної і госпіталізованої захворюваності. Облікові документи, правила їх заповнення. - Методика визначення показників вказаних видів захворюваності, їх 	2

	оцінка. - Динаміка та регіональні особливості показників окремих видів захворюваності населення.	
8.	Медико-соціальні аспекти інвалідності. Методика розрахунку та аналіз показників інвалідності. - Групи інвалідності. Причини інвалідності. - Класи хвороб, що зумовлюють основні причини інвалідизації населення. - Показники інвалідності: загальна інвалідність (контингенти інвалідів), первинна інвалідність (інвалідизація). - Структура причин загальної та первинної інвалідності. - Інвалідність серед дитячого та дорослого населення. - Регіональні особливості та динаміка показників інвалідності.	2
9.	Комплексна оцінка здоров'я населення. - Інтегральні показники комплексної оцінки стану здоров'я населення: коефіцієнт життєстійкості населення; індекс людського розвитку. - Показники системи оцінки здоров'я населення BOOЗ (Summary Measures of Population Health): показник очікуваної тривалості життя, ідкоригований на інвалідність. - DALE (disability-adjusted life expectancy; показник очікуваної тривалості життя, відкоригований на здоров'я – HALE (health adjusted life expectancy).	2
10.	Методика вивчення та оцінка чинників, що впливають на здоров'я населення. - Методичні підходи до вивчення чинників, які визначають рівні здоров'я населення та його окремих контингентів. - Особливості вивчення впливу чинників: соціально-економічних, соціально-біологічних, екологічних і природно-кліматичних, медико-організаційних. - Застосування методів біостатистики (похідні та середні величини, метод стандартизації, кореляційно-регресійний аналіз, параметрична та непараметрична оцінка вірогідності результатів досліджень, бальна, рейтингова оцінка). - Класифікація факторів ризику, які впливають на здоров'я.	2
Кредит III. Профілактичний напрямок діяльності системи охорони здоров'я		
11.	Промоція здоров'я. Види, форми та методи санітарної просвіти. - Профілактичні програми і стратегії профілактики захворювань. - Значення формування здорового способу життя для збереження та зміцнення здоров'я населення. - Провідні чинники способу життя, які впливають на стан здоров'я населення. - Напрямки формування здорового способу життя.	4
12.	Профілактичний напрямок діяльності системи охорони здоров'я - Методи та засоби медико-гігієнічного навчання та виховання населення, їх особливості в різних закладах охорони здоров'я. - Розробка профілактичних стратегій щодо зменшення негативного впливу захворюваності та травматизму на стан здоров'я населення. - Розробка анкет для вивчення чинників, що впливають на стан здоров'я населення. - Складання плану лекцій.	4
КРЕДИТ IV. Організація охорони здоров'я		

13.	Види медичної допомоги. Організація амбулаторно-поліклінічної допомоги міському та сільському населенню. Сімейна медицина та її значення в системі медичної допомоги населенню. – Взаємодія поліклінік зі структурами сімейної медицини. – Моделі роботи сімейного лікаря, їх сутність, проблеми вибору конкретних моделей. – Організаційні моделі переходу від дільнично-територіальної системи медичного забезпечення населення до сімейної медицини, можливості та доцільність різних моделей. – Проблеми та перспективи розвитку сімейної медицини в Україні.	4
14.	Організація медичної допомоги населенню. Види медичної допомоги. Номенклатура закладів охорони здоров'я. - Участь медичних закладів різних рівнів у медичному забезпеченні населення. - Номенклатура закладів охорони здоров'я: типи та групи закладів, перелік медичних спеціальностей. - Характеристика кадрового забезпечення медичної галузі. Спеціалізація та кваліфікація. Система підвищення кваліфікації медичного персоналу. - Методика розрахунку та оцінка показників забезпеченості населення медичною допомогою.	4
Всього		36

7. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Не передбачено навчальним планом	

8. Самостійна робота

№ п/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит І. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я як наука		
1	Соціальна медицина та організація охорони здоров'я як наука. Предмет, методи, значення для практики охорони здоров'я.	2
2	Здоров'я населення як медико-соціальна проблема. Стратегії охорони здоров'я.	4
3	Медико-соціальні проблеми демографічних процесів. Особливості демографічних показників у різних регіонах світу, окремих країнах і в Україні.	2
4	Методика вивчення та оцінка основних демографічних показників.	2
5	Методика вивчення та оцінка показників природного руху населення. Аналіз демографічної ситуації.	4
6	Методика вивчення та оцінка показників смертності немовлят.	2
Кредит ІІ. Захворюваність населення як медико-соціальна проблема		
7	Захворюваність населення як медико-соціальна проблема. Епідеміологічні методи вивчення захворюваності	2

8	Тенденції та особливості окремих видів захворюваності та травматизму в різних регіонах світу, країнах.	2
9	Методика вивчення та оцінка показників загальної захворюваності.	2
10	Методика вивчення та оцінка показників окремих видів захворюваності: інфекційної, госпіталізованої, на найважливіші соціально значущі захворювання, з тимчасовою втратою працездатності.	2
11	Медико-соціальні аспекти інвалідності. Методика розрахунку та аналіз показників інвалідності.	2
12	Комплексна оцінка здоров'я населення.	2
13	Методика вивчення та оцінка чинників, що впливають на здоров'я населення.	2
Кредит III. Профілактичний напрямок діяльності системи охорони здоров'я		
14.	Промоція здоров'я. Види, форми та методи санітарної просвіти.	8
15.	Профілактичний напрямок діяльності системи охорони здоров'я	8
КРЕДИТ IV. Організація охорони здоров'я		
16.	Системи охорони здоров'я в світі	8
17.	Види медичної допомоги. Організація амбулаторно-поліклінічної допомоги міському та сільському населенню. Сімейна медицина та її значення в системі медичної допомоги населенню.	6
18.	Організація медичної допомоги населенню. Види медичної допомоги. Номенклатура закладів охорони здоров'я.	6
Всього		66

9. Індивідуальні завдання

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу «Соціальна медицина» – це вид науково-дослідної роботи студента, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час лекційних, практичних занять і охоплює декілька тем або весь зміст навчального курсу.

Види ІНДЗ, вимоги до них та оцінювання:

- конспект із теми (модуля) за заданим планом (2 бали);
- конспект із теми (модуля) за планом, який студент розробив самостійно (3 бали);
- анотація прочитаної додаткової літератури з курсу (3 бали);
- повідомлення з теми, рекомендованої викладачем (2 бали);
- повідомлення з теми (без рекомендації викладача): сучасні відкриття у медицині, аналіз інформації, самостійні дослідження (3 бали);

- історико-біографічні дослідження у вигляді есе (5 балів);
- науково-пошукове дослідження у вигляді реферату (охоплює весь зміст навчального курсу) – 30 балів.

Орієнтовна структура ІНДЗ – науково-пошукове дослідження у вигляді реферату: вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел.

Орієнтовна тематика реферативних досліджень з навчальної дисципліни «Соціальна медицина»

- 1) Клінічна епідеміологія як наука. Значення для практики охорони здоров'я.
- 2) Медицина, заснована на доказах (доказова медицина). Evidence-based medicine
- 3) Медико-соціальні проблеми демографічних процесів
- 4) Сімейна медицина та її значення в системі медичної допомоги населенню. Зміст і організація роботи сімейного лікаря / лікаря загальної практики
- 5) Організація паліативної та хоспісної допомоги населенню та перспективи її розвитку.
- 6) Диспансеризація – як профілактична технологія в медичному обслуговуванні населення.
- 7) Класичні організаційно-управлінські системи охорони здоров'я та принципи їх функціонування.
- 8) Організаційно-правові засади впровадження та функціонування медичного страхування.
- 9) Зміни у чисельності та структурі населення України: причини та наслідки.
- 10) Постаріння населення як глобальна демографічна тенденція: причини та наслідки.
- 11) Народжуваність та природний приріст населення як провідні демографічні показники: сучасні тенденції в Україні.
- 12) Смертність та середня очікувана тривалість життя як провідні демографічні показники: сучасні тенденції в Україні.
- 13) Смертність немовлят як індикатор здоров'я населення: основні показники та їх сучасні тенденції в Україні.
- 14) Регіональні особливості сучасної демографічної ситуації в Україні.
- 15) Материнська смертність як важливий показник здоров'я населення: основні причини та тенденції в Україні.
- 16) Сучасна характеристика загальної захворюваності населення України. Основні проблеми та тенденції.
- 17) Аналіз динаміки показників загальної захворюваності в Україні за останні роки: причини змін та їх наслідки.
- 18) Сучасна характеристика інфекційної захворюваності населення України: основні тенденції та проблеми.
- 19) ВІЛ і СНІД в Україні: характеристика сучасної ситуації, шляхи подолання проблем.
- 20) Аналіз динаміки захворюваності на туберкульоз населення в Україні: основні тенденції та проблеми.
- 21) Сучасна характеристика захворюваності населення України на хвороби системи кровообігу: причини та наслідки сучасних тенденцій.

- 22) Сучасна характеристика захворюваності населення України на злоякісні новоутворення: причини та наслідки сучасних тенденцій.
- 23) Алкоголізм та наркоманія – соціальна та медична проблема суспільства: ситуація в Україні та шляхи її вирішення.
- 24) Аналіз динаміки захворюваності населення на цукровий діабет в Україні: основні тенденції та проблеми.
- 25) Аналіз динаміки показників травматизму в Україні та країнах світу. Особливості та види травматизація дитячого та дорослого населення.
- 26) Стан здоров'я населення, що постраждало внаслідок аварії на ЧАЕС – сучасні тенденції.
- 27) Характеристика фізичного розвитку дітей як важливий показник здоров'я населення України.
- 28) Інвалідність – один з провідних показників здоров'я населення: сучасна характеристика та основні тенденції показників інвалідності в Україні.
- 29) Характеристика способу життя людини та його складових. Вплив способу життя на здоров'я населення України.
- 30) Характеристика стану довкілля та його складових. Вплив стану довкілля на здоров'я населення України.
- 31) Санітарна просвіта. Центри здоров'я в Україні – осередки здорового способу життя: форми та ефективність діяльності.
- 32) 7 квітня – Всесвітній день здоров'я: гасло поточного року, заходи по світу та в Україні.
- 33) Промоція здоров'я. Профілактичні програми в Україні.
- 34) Спеціалізовані диспансери в Україні: діяльність та перспективи розвитку.
- 35) Розвиток стаціонарозамінних форм надання медичної допомоги в Україні: оцінка ефективності.
- 36) Сучасний розвиток сімейної медицини в Україні.
- 37) Реформи системо охорони здоров'я в Україні та світі.
- 38) Перинатальні центри – нова форма охорони здоров'я матері та дитини. Причини та наслідки впровадження.
- 39) Проблема безпліддя в Україні. Центри репродуктивного здоров'я. Проблема екстракорпорального запліднення.
- 40) Будинки дитини як заклади медико-соціального захисту: проблеми та перспективи розвитку.
- 41) Організація медичної допомоги робітникам підприємств. Медико-санітарна частина.
- 42) Служба екстреної медичної допомоги в Україні в період реформування. Оцінка ефективності змін.
- 43) Експертиза стійкої втрати працездатності. МСЕК (медико-соціальна експертна комісія): проблеми діяльності та шляхи вирішення.
- 44) Спеціалізовані заклади для осіб похилого віку (геріатрична служба): сьогодення та перспективи розвитку.
- 45) Розвиток паліативної допомоги в Україні. Хоспіси: проблеми та перспективи розвитку.
- 46) Розвиток страхової медицини в Україні. Історія та сучасність.

- 47) Діяльність Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ) – останні події.
- 48) Оцінка якості надання медичної допомоги в Україні: стандарти якості, клінічні протоколи.
- 49) Управління (менеджмент) в системі охорони здоров'я в Україні: проблеми та перспективи розвитку.
- 50) Санітарно-епідеміологічна ситуація в Україні. Сучасні проблеми реорганізації санітарно- епідеміологічної служби.
- 51) Санаторно-курортна служба в Україні: мережа закладів, їх діяльність та перспективи розвитку.
- 52) Фінансування системи охорони здоров'я в Україні та за кордоном: проблеми, реформування.
- 53) Медична освіта в Україні. Система підвищення кваліфікації лікарів: заклади, атестація, категорії.
- 54) Кадрове забезпечення системи охорони здоров'я в Україні.
- 55) Фармацевтична галузь в Україні: мережа закладів, діяльність та перспективи розвитку.
- 56) Лікувально-профілактичні заклади особливого типу в Україні. Лепрозорій.
- 57) Медична наука в Україні: мережа науково-дослідних закладів, наукові ступені в медицині, Національна Академія медичних наук України.
- 58) Електронна система охорони здоров'я – відповіді на сучасні вимоги суспільства щодо ефективного управління галуззю.

Окрім пропонованих тем для СРС, студент може обрати власну тему, що стосується медико-соціальних проблем здоров'я, захворюваності, народжуваності, смертності і процесу реформування медичної галузі.

ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА (ІРС):

1. Складання кросвордів із відповідних розділів навчальної дисципліни.
2. Участь у роботі студентського наукового гуртка та виступи на наукових форумах.
3. Участь у студентській олімпіаді з навчальної дисципліни.
4. Виготовлення ламінованих таблиць з відповідних тем розділів дисципліни.
5. Підбір відео та аудіо матеріалів із розділів навчальної дисципліни.

10. Методи навчання

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

- 1) За джерелом інформації:
 - Словесні: лекція (традиційна, проблемна, лекція-прес-конференція) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint – Презентація), семінари, пояснення, розповідь, бесіда.
 - Наочні: спостереження, ілюстрація, демонстрація.
 - Практичні.
- 2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.
- 3) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.
- 4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача;

самостійна робота студентів: з книгою; виконання індивідуальних навчальних проектів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

1) Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

11. МЕТОДИ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ

При оцінюванні студентів приділяється перевага стандартизованим методам контролю:

- тестування (усне, письмове, комп'ютерне);
- структуровані письмові роботи;
- структурований контроль практичних навичок;
- контроль виконання практичної роботи;
- усне опитування;
- усна співбесіда.

Форми контролю:

Попередній (вхідний) контроль слугує засобом виявлення наявного рівня знань студентів для використання їх викладачем на практичному занятті як орієнтування у складності матеріалу. Проводиться з метою оцінки міцності знань та з метою визначення ступеня сприйняття нового навчального матеріалу.

Поточний контроль – контроль самостійної роботи студентів щодо вивчення навчальних матеріалів. Здійснюється на кожному практичному занятті відповідно до конкретних цілей теми з метою перевірити ступінь та якість засвоєння матеріалу, що вивчається. На всіх практичних заняттях застосовується об'єктивний контроль теоретичної підготовки та засвоєння практичних навичок із метою перевірки підготовленості студента до заняття. В процесі поточного контролю оцінюється самостійна робота студента щодо повноти виконання завдань, рівня засвоєння навчальних матеріалів, оволодіння практичними навичками аналітичної, дослідницької роботи та ін.

Рубіжний (тематичний) контроль засвоєння розділу (підрозділу) відбувається по завершенню вивчення блоку відповідних тем шляхом тестування та/або усної співбесіди та/або виконання структурованих завдань. Тематичний контроль є показником якості вивчення тем розділів дисципліни та засвоєння студентами практичних навичок, а також пов'язаних із цим пізнавальних, методичних, психологічних і організаційних якостей студентів. Проводиться на спеціально відведеному – підсумковому – занятті.

Проміжний контроль - полягає в оцінці засвоєння студентами навчального матеріалу на підставі виконання ним певних видів робіт на практичних (семінарських) заняттях за певний період. Проводиться у формі семестрового заліку на останньому практичному (семінарському) занятті в семестрі.

Підсумковий контроль здійснює контролюючу функцію, проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному освітньо-кваліфікаційному рівні або на окремих його завершених етапах. Проводиться у формі заліку, диференційованого заліку або іспиту з метою встановлення змісту знань студентів за обсягом, якістю та глибиною, а також вміннями застосувати їх у практичній діяльності. Під час підсумкового контролю враховуються результати складання здачі усіх видів навчальної роботи згідно із структурою робочої програми.

ПРИМІТКА: Кафедра визначає форми контролю відповідно до навчального плану з дисципліни.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для іспиту
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
64-74	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Методичне забезпечення

Навчально-методичні посібники, підручники, електронні підручники, методичні посібники, методичні рекомендації, конспекти лекцій, тестові збірки, банк тестів, ситуаційні задачі, комп'ютерні технології, клінічні результати обстежень та лабораторних досліджень, програмне забезпечення (медична інформаційна система «Доктор Елекс») тощо.

13. ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

БАЗОВА (ОСНОВНА):

1. Соціальна медицина і організація охорони здоров'я (для студентів стоматологічних факультетів вищих медичних навчальних закладів України IV рівня акредитації /За заг. ред. В.Ф. Москаленка. – К.: Книга плюс, 2010, – 328 с.
2. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я /Під заг. ред. Ю.В.Вороненка, В.Ф.Москаленка. – Тернопіль: “Укрмедкнига”, 2000. – 680 с.
3. Голяченко О.М. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я. – Київ: ВСВ «Медицина», 2011. – 208 с.

4. Громадське здоров'я : національний підручник / В. Ф. Москаленко, О. П. Гульчій, Т. С. Грузева [та ін.]; ред.: В. Ф. Москаленко; МОЗ України; Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця. – 3-тє вид. – Вінниця: Нова книга, 2013. – 560 с., іл., табл.

5. Москаленко В.Ф. Принципи побудови оптимальної системи охорони здоров'я: український контекст. Монографія. – К.: „Книга плюс”, 2008. – 320с.

6. Збірник тестових завдань до державних випробувань з гігієни, соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я / за ред. В.Ф. Москаленка, В.Г. Бардова, О.П. Яворовського. – Вінниця: Нова Книга, 2012. – 200 с.

7. Тестові завдання із соціальної медицини, організації охорони здоров'я та біостатистики. /За ред. проф. Огнева В.А. – Харків: «Майдан», 2005 . – 304 с.

8. Соціальна медицина і організація охорони здоров'я (для студентів стоматологічних факультетів вищих навчальних закладів України IV рівня акредитації)/ За редакцією В.Ф. Москаленка. – К.: Книга плюс, 2010. – 328 с.

ДОПОМІЖНА:

1. Методы изучения здоровья населения: Учебное пособие для студентов медицинских факультетов / Агарков В.И., Бутева Л.В.; Грищенко С.В. и др. – Донецк: ДонНМУ, 2011. – 106 с.

2. Практическое руководство по медицинской статистике: Учебное пособие для медицинских вузов/ Под ред. В.И. Агаркова. – Донецк: «Ноулидж» (донецкое отделение), 2011. – 276 с.

3. Біостатистика : підручник / В. Ф. Москаленко, О. П. Гульчій, М. В. Голубчиков [та ін.] ; ред. В. Ф. Москаленко. – К.: Книга плюс, 2009. – 184 с.

4. Москаленко В.Ф. Системы здравоохранения: современный контекст . – К.: «Книга-плюс», 2012. – 320 с.

5. Первинна медико-санітарна допомога/сімейна медицина/ за ред. В.М. Князевича. – К., 2010. – 404 с.

6. Гайдаєв Ю.О., Корнацький В.М. Державні цільові програми покращення здоров'я народу. – Київ – Тернопіль: «Укрмедкнига», 2007. – 208 с.

7. Охорона здоров'я України: стан, проблеми, перспективи / Л. А. Чепелевська, О. Р. Ситенко, В. В. Бедний [та ін.] ; за ред. В. В. Лазоришинця. – Київ : 2014. – 607 с. : іл., табл.

8. Охорона здоров'я в Україні: організація та законодавче забезпечення : монографія / А. І. Козаченко, В. М. Пашков, В. П. Лисак [та ін.] ; за загальною ред. : В. П. Лисака, В. М. Пашкова, І. А. Голованової. – Київ : МОРІОН, 2014. – 335 с. : іл., табл.

9. Семигіна Т. В. Аналіз політики охорони здоров'я : навчальний посібник/Т. В. Семигіна. – К. : НаУКМА, 2012. – 479 с. : табл., іл.

10. Общественное здоровье и здравоохранение: учебник // В.А. Медик, В.К. Юрьев. – 2-е изд. испр. и доп. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2012. – 608 с.

11. Общественное здоровье и здравоохранение: учебник для студентов учреждений высшего профессионального образования // Ю.П. Лисицын, Г.Э. Улумбекова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2011. – 544 с.

12. Общественное здоровье и здравоохранение, экономика здравоохранения : учебник : в 2 т. / В. З. Кучеренко, Е. Г. Свистунова, Н. В. Эккерт [и др.] ; под ред. В.З. Кучеренко. – Москва : ГЭОТАР -Медиа, 2013. – Т. 1. – 687 с. : ил., табл.

13. Общественное здоровье и здравоохранение, экономика здравоохранения : учебник : в 2 т. / Е. Б. Галкин, Н. А. Касимовская, Л. Л. Тихомирова [и др.] ; под ред. В.З. Кучеренко. – Москва : ГЭОТАР -Медиа, 2013. – Т. 2. – 159 с. : ил., табл.

14. Попченко Т.П. Реформування сфери охорони здоров'я в Україні: організаційне, нормативно-правове та фінансово-економічне забезпечення. – К. : НІСД, 2012. – 96 с.

15. Современные подходы к управлению качеством медицинской помощи на различных иерархических уровнях / Под ред. О.П. Щепина. – М., 2012. – 164 с.

16. Стародубов В.И., Щепин О.П. Общественное здоровье и здравоохранение. Национальное руководство. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 619 с.

17. Баєва О.В. Менеджмент у галузі охорони здоров'я: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 640 с.

18. Щорічні статистичні довідники управління охорони здоров'я Тернопільської області.

19. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію.

20. Щорічна доповідь про результати діяльності системи охорони здоров'я України.

21. Про затвердження Примірних штатних нормативів центру первинної медичної (медико-санітарної) допомоги: Наказ МОЗ України від 23.02.2012 № 129 [Електронний ресурс]. – Шлях доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/hsr_reformlaw/

22. Про затвердження Примірного переліку лабораторних досліджень, що виконуються при наданні первинної медичної допомоги населенню: Наказ МОЗ України від 23.02.2012 № 130 [Електронний ресурс]. – Шлях доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/hsr_reformlaw/

23. Про затвердження Примірного положення про центр первинної медичної (медико-санітарної) допомоги та примірних положень про його підрозділи: Наказ МОЗ України від 23.02.2012 № 131 [Електронний ресурс]. – Шлях доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/hsr_reformlaw/

24. Европейская база данных «Здоровье для всех». Копенгаген: ЕРБ ВОЗ. –// <http://www.euro.who.inf>

25. Експертні системи в медицині: навчальний посібник / Продеус А.М. та ін. – Запоріжжя: Видавництво ЗДІА, 2014. – 332 с.: іл. - [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/ES_UchebnoePosobie.pdf.

26. Інформаційні технології та аспекти управління в охороні здоров'я. Методичні рекомендації / Мартинюк-Гресь С.Д., Сердюк В.Г. – МАУП, 2005. - [Електронний ресурс] – режим доступу: [rivneosvita.org.ua/method_kabinet/biblioteka.php/Книги %20/.../nw14.pdf](http://rivneosvita.org.ua/method_kabinet/biblioteka.php/Книги%20/.../nw14.pdf).

27. Користуйтеся наочними рубриками MeSh (MeSh Database). Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького. - 2016 - [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview>